

MARKO JESENŠEK, 2018:
PREKMURSKI JEZIK MED
KNJIŽNO NORMO IN NAREČ-
JEM. Maribor: Univerzitetna
 založba Univerze.

Marko Jesenšek, slovenski jezikoslovec, redni profesor za slovenski jezik in član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je pri Univerzitetni založbi Univerze v Mariboru, Mednarodni knjižni zbirki ZORA (International Book Series ZORA), objavil novo knjigo z naslovom *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem* (2018). Monografija je avtorjeva deveta knjiga, v njej pa poglobljitno pozornost namenja prekmurškemu jeziku in pri tem dokazuje, da je imel slovenski jezik vse do oblikovanja enotne slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja dvojnični razvoj. Prekmurski jezik je v knjižni obliki soobstajal ob kranjskem osrednjeslovenskem od Temlinovega *Malega katekizma* (1715), trdno normo in izoblikovan knjižni značaj, razlikovalno od panonske kajkavščine in alpske kranjščine, pa je dobil v prvem slovenskem prevodu *Svetega pisma iz grščine* (Štefan Küzmič, *Nouvi Zákon*, 1771). Avtor razpravlja o zatonu prekmurske knjižne različice slovenskega jezika, poenotenju slovenske knjižne norme in prehodu prekmurske knjižnojezikovne ustvarjalnosti v narečne okvire. To se je zgodilo postopoma in je trajalo od pomladi narodov, ko so se za »novoslovenščino« odločili katoliški pisci, do priključitve večjega dela Prekmurja matičnemu slovenskemu prostoru po koncu prve svetovne vojne, v času, ko so jo sprejeli tudi prekmurski protestantski pisci. Sodobni prekmurski pesniki in pisatelji, na primer Karl Holc, Jože Ftičar, Francek Mukič in Feri Lainšček, prav tako pisateljica Irena Berber, pišejo tudi v prekmurščini, njihova

ustvarjalnost je narečna in ne vračanje v Küzmičeve čase in oživljanje prekmurskega knjižnega jezika. Tako v knjižni slovenščini kot v narečju je pisal prezdodaj umrli Milan Vincetič.

V novi monografiji se akademik Marko Jesenšek v petnajstih novejših razpravah, nastalih v letih od 2013 do 2018, ukvarja s poenotenjem slovenske knjižne norme in položajem prekmurščine med knjižno normo in narečjem. Nekatere izmed razprav je predstavil na nastopih na domačih in tujih konferencah, druge so izšle v znanstvenih revijah, konferenčnih zbornikih ali kot samostojna poglavja v znanstvenih monografijah. Marko Jesenšek je pomemben sodobni lingvist, uveljavljen tako doma kot v mednarodnih raziskovalnih, strokovnih in znanstvenih krogih, organizator simpozijev in drugih srečanj ter pobudnik ohranjanja slovenskega jezika pred čedalje bolj naraščajočim vplivom angleščine. Jesenškovo jezikoslovno proučevanje je inovativno in aktualno, v monografiji ponuja tudi popolnoma nova spoznanja o prekmurškem jeziku, ki v slovenskem jezikoslovju omogočajo razumevanje njegove preteklosti in današnje narečnosti.

Avtor pojasnjuje, da je prekmurščina slovensko narečje, ki s haloškim, preleškim in slovenskogoriškim sestavlja panonsko narečno skupino ter se deli na dólinsko, ravénsko in goričko podnarečje ter številne govore med rekama Mura in Raba v slovenski pokrajini Prekmurje in v Porabju na Madžarskem. Ime Prekmurje izhaja iz občega poimenovanja pokrajine na drugi strani reke, »prek« Mure. Slovensko Porabje je del skrajnega zahoda Madžarske na desni strani reke Raba, na njem živijo pripadniki in pripadnice slovenske manjšine, ki se med seboj sporazumevajo v arhaičnem porabskem govoru goriškega

podnarečja, in sicer v števanovski in gornjeseniški različici.

Marko Jesenšek se med drugim navezuje na raziskovanje Martine Orožen in njene ugotovitve, da je dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika posledica alpskega in panonskega kulturnozgodovinskega ter jezikovno-geografskega vpliva. Gre za variantni razvoj slovenskega jezika od srednjega veka do 19. stoletja, soobstajanje osrednje kranjske in vzhodnoslovenske prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika. Prekmurščina je bila v teh okvirih knjižni jezik, tako rekoč samostojni jezik, saj se strukturno razlikuje od osrednje kranjske in panonske kajkavščine, nikoli pa ni prevzela državotvorne funkcije jezika. Kot slovensko narečje ima zaradi naglasnega sistema pester samoglasniški sistem, ob enoglasnikih vsebuje tudi dvoglasnike, naglas je lahko na katerem koli zlogu besede. Prekmurščina med slovenskimi narečji najbolj dosledno ohranja dvojino in srednji spol samostalnikov, medtem ko se ta v drugih narečjih pogosto maskulinizira ali feminizira. Posebnost porabskega govora je raba moških glagolskih oblik za ženske.

Marko Jesenšek navaja, da se prekmurska književnost začenja v 18. stoletju kot stranski produkt protestantizma z zahtevo, da mora vsak vernik (in vernica) brati *Sveto pismo* v maternem jeziku. Prva ohranjena prekmurska tiskana knjiga je protestantski verski učbenik *Mali katechismus*, ki ga je leta 1715 izdal Franc Temlin. Njegov katekizem je jezikovno stranski produkt protestantizma ter prinaša glavne verske nauke in oznanja novo versko in cerkveno kulturo v ljudem razumljivem jeziku. Temlin je prekmurski jezik imenoval naš slovenski jezik in nato čisti slovenski jezik. Druga ohranjena prekmurska

knjiga je abecednik neznanega avtorja iz leta 1725. Števan Küzmič je leta 1754 natisnil knjigo s prevodom Lutrovega malega katekizma, odlomke iz *Svetega pisma*, molitve, iz nemščine prevedene verske pesmi in odlomke iz stare zaveze. Jesenšek ga ovrednoti z besedami: »Prevod je vrhunsko delo slovenske književnosti, z njim se je oblikoval 'lokalni jezik', prekmurska knjižna različica pri prevajanju svetopisemskih besedil« (Jesenšek 2018: 15). Števan Küzmič ni poznal starocerkvenoslovske predloge, kljub temu pa je ohranil arhaično panonsko besedje in oblikoslovno-skladenjsko izražanje s participi, zato Marko Jesenšek sklepa, da gre pri rabi participov za izvirno skladenjsko možnost, ki se je v panonskem jezikovnem prostoru ohranila iz obdobja stare cerkvene slovanščine. Prvo prekmursko slovensko slovnico je v madžarskem jeziku leta 1942 napisal Avgust Pavel; njegovo delo priča o razvitosti in obstoju prekmurskega knjižnega jezika.

V pomladi narodov je sredi 19. stoletja na slovenskem narodnostnem ozemlju dozorelo spoznanje, da je združitev vseh Slovencev v eni državi mogoče doseči le na osnovi jezikovne enotnosti. Združevalna novoslovenščina (ali enotni slovenski knjižni jezik, ki se danes imenuje knjižna slovenščina) je na normativni ravni nadomestila knjižne različice, ki so se začele umikati v narečne okvire, prekmurščina pa je po izgubi »književnosti« v obdobju taborskega gibanja ostala del panonske narečne skupine. Prekmurski katoliški pisci so sprejeli novoslovenščino kot prvi pogoj za združitev vseh Slovencev v eni državi, protestanti pa so še naprej zagovarjali samobitnost prekmurskega jezika v odnosu do madžarščine in novoslovenščine. Bali so

se, navaja Jesenšek, da bo narodnostna združitev »avstrijskih« in »ogrskih« Slovencev v eni državi pomenila tudi versko združitev.

Avtor se pogloblja v prekmurščino v prevodih svetopisemskih besedil, manjšalnice v *Marijikinem igračku*, »vzgojnem listu za našo mladino«, prekmurški jezik v pridigi in besedje slovenskih pesmi Avgusta Pavla ter piše tudi o drugi tematiki. Tako ugotavlja, da se je po prvi svetovni vojni slovenski jezik v Prekmurju in Porabju začel razvijati po svoje. V Prekmurju se je dokončno uveljavil enotni slovenski knjižni jezik, prekmurska knjižna norma pa je še nadalje vplivala na jezik v Porabju, zlasti v cerkvi – pri tem prihaja do funkcijske dvojezičnosti porabskih Slovencev, ki uporabljajo madžarščino v javni rabi, slovenščino pa v zasebni. Sobivanje prevladujočega državnega madžarskega jezika in domačega maternega slovenskega govora je izključevalno, saj se ne pojavljata v enakih funkcijskih vlogah. Slovenist Franci Just meni, da narečje ostaja temelj slovenske identitete v Porabju, Jesenšek pa spoznava, kako se porabski Slovenci in Slovenke težko navajajo na slovenski knjižni jezik. Evropska jezikovna politika sicer zagovarja večjezičnost, žal pa tako razmišljanje po avtorjevem mnenju ni spodbudilo zanimanja za slovenski jezik v Porabju; državni jezik je tam madžarščina, globalni jezik postaja angleščina, zaradi zaposlovanja v Avstriji je čedalje bolj pomembna nemščina. Da slovenščina v javnosti izgublja pomen in veljavo, izraža zaskrbljenost avtor, je v veliki meri odgovorna tudi Republika Slovenija, ki po osamosvojitvi in nato vključitvi Slovenije in Madžarske v Evropsko zvezo ni pravilno razumela porabskega jezikovnega vprašanja. Številke kažejo, da se slovenstvo v Porabju

počasi, a zanesljivo staplja z madžarsko večino in se izgublja v njej.

Marko Jesenšek se navezuje na raziskovanje drugih jezikoslovnih izvedenk in izvedencev za vprašanja razvoja knjižne slovenščine in narečij. Ker se je pred nedavnim za vedno poslovila akademikinja Zinka Zorko, ima oživljanje njenih raziskovalnih dosežkov in spoznanj ter človeške veličine toliko večji pomen. Pisec omeni njeno trditev, da ima panonska narečna skupina prekmursko narečje, ki se deli na dolinsko, ravensko in goričko podnarečje s številnimi govori, zaustavlja pa se tudi pri akademikinjininih glasoslovnih analizah.

Poseben pomen ima tudi pisanje o srečavanju z akademikom Antonom Vratušo in njegovem jezikoslovnem delu. Ker mu je bila kot jezikoslovcu doslej namenjena premajhna pozornost (kot družboslovnega teoretika, humanista in politika ga je v knjigi *Demaskirajoče tendence /2018/* predstavila filozofinja Cvetka Hedžet Tóth), se Jesenšek poglobi v njegovo zgodnje raziskovanje jezika v Prekmurju in Porabju ter jezikovne študije v zrelih letih. Njegove misli so stvarne, pomembne in aktualne, saj poudarja, da je jezik sodejavnik zavestne in znanstveno zasnovane družbene akcije. Vratuša je zatrjeval, da slavistično jezikoslovje kot nacionalno pomembna veda lahko ustvarjalno prispeva k uresničevanju celovito in dolgoročno opredeljenih ciljev naroda in njegovega uveljavljanja v vlogi enakopravnega udeleženca v mednarodnih odnosih le, če je integralni del drugih narodov.

Marko Jesenšek zapiše, da se Slovenke in Slovenci rodimo v materinščino, ki je praviloma eno izmed slovenskih narečij, knjižnega jezika pa se učimo postopoma in ga uporabljamo v času, prostoru in namenu primerno,

pri tem pa seveda dopuščamo in uživamo tudi v narečni literaturi. Pisec ne privoli v nekdanjo delitev na lep knjižni jezik in grda narečja, na pravilno knjižno normo in nepravilne dialekte, in pravi: »Danes je slovenski knjižni jezik enoten, imamo pa osem narečnih skupin in veliko narečij ter govorov« (Jesenšek 2018: 29). Kratko malo gre za slovenski jezik z razvitimi funkcijskimi in socialnimi zvrstmi, ki jih uporabljamo tako, kot od nas zahteva določen govorni položaj, zato teoretik poudari naslednje: »Knjižna norma ni dana enkrat za vselej, norma se spreminja, tako kot se spreminjamo mi vsi. Meja med knjižnim in narečnim v slovenskem jeziku se rahlja, knjižni standard je bolj odprt in sprejemljiv za vplive iz okolij, tudi iz jezikovnih obrobij, torej tudi za narečne vplive iz severovzhodne Slovenije, ki se ne samo jezikovno, ampak tudi turistično in ekonomsko uspešno odpira v svet, s tem pa daje možnost za dodatno kulturno, jezikovno in literarno uveljavljanje prekmurskega jezika in številnih prekmurskih govorov« (Jesenšek 2018: 30).

V razpravah akademika Marka Jesenška, zbranih v knjigi *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*, so združena in problemsko razčlenjena spoznanja o zasidranosti in vpetosti jezika v zgodovinske in družbene okoliščine, uporabo v verske namene in krepitev religije, bodisi katoliške bodisi protestantske, narodovi samobitnosti in samostojnosti, politični določenosti, sociolingvističnih vidikih in slovenski moralni podobi. Jezikovna analiza je natančna in upošteva tako razvojne kot sinhronne aspekte.

Očitna sta tudi kritična naravnost in vrednotenje položaja jezika v sodobnem času. Avtor pravi, da je danes žalostno spremljati jezikovno odpadništvo dela slovenstva, ki povečuje anglizacijo in angleški jezik kot jezik znanosti in javnega sporazumevanja v različnih govornih položajih. Videti je, pomisli, kot da je v slovenskem značaju nekaj samouničevalnega. Brezsramno odpovedovanje slovenskemu jeziku se ohranja v vzorcih iz preteklosti in je znano po njih.

Recenziji sta napisala Andreja Žele in Matej Šekli. Recenzentka predstavi vsebino monografije in meni, da je zaradi aktualnih komentarjev, ki so rdeča nit od začetka do konca besedila, delo dovolj celovita jezikovna slika in hkrati tudi družbenokulturna predstavitev tega dela Slovenije. Matej Šekli ima Jesenškovo knjigo za nov pogled na jezikovne razmere v Prekmurju in Porabju ter izvirno analizo nasprotujočih si jezikovnih nazorov glavnih nosilcev prekmurske jezikovne politike v drugi polovici 19. stoletja in začetku 20. stoletja. Jesenšek je prvi, ki se je z njimi kritično spopadel. Analitično prepričljivo jih vključuje v teorijo o dvojničnem razvoju slovenskega knjižnega jezika, hkrati pa opozarja na neodgovorno jezikovno politiko Republike Slovenije do slovenščine v Porabju v današnjem času. Šekli Jesenškovo monografijo ovrednoti kot vrhunsko znanstveno delo ter ima avtorja za našega najboljšega poznavalca jezikovnih razmer v Prekmurju in Porabju.

Marija Švajncer

marija.svajncer1@gmail.com